

Klaipėda pasauliniame miestų tinkle: regimybės, galimybės

Klaipėdos architektūra 2011. Klaipėda: LASKAO, 2012.

Apie pasaulinį miestų tinklą geografs, miestų sociologai ir urbanistai pradėjo kalbėti daugiau nei prieš trisdešimt metų¹. Pasaulinio miestų tinklo teorijai pagrindą davė tinklaveikos teorija, atkreipusi dėmesį į akivaizdžiai išaugusią politinę ir ekonominę miestų galią². Ši galia buvo siejama su žinių ekonomika, naujais erdvės gamybos modeliais ir juos palaikančiomis postfordistinėmis kapitalo judėjimo trajektorijomis. Išaugęs miestų potencialas ir silpnėjanti valstybės įtaka urbanizacijos procesams greitai tapo pastebima ir Lietuvoje. Pirmieji teoriniai darbai miestų tinklo tema parašyti prieš dešimtį metų, svarstant Vilniaus–Kauno dvimiesčio ir kitų Lietuvos miestų įsitraukimo į miestų tinklus perspektyvas³.

Hanzos sąjunga ir kiti pirmieji miestų tinklai

Žvelgiant istoriškai, ekonominės miestų sąjungos siekia XIII amžių. Jos yra sietinos su prekybos keliais. Vienas iš pirmųjų tokių tinklų – Hanzos sąjunga, jungusi Londoną, Briugę, Kelną, Hamburgą, Liubeką, Danzigą (Gdanską), Visbį, Rygą ir Novgorodą. Prie šios sąjungos XV a. prisijungė Kaunas. Panašios sąjungos kūrėsi ir kituose Europos regionuose. Jas galima laikyti pirmąja urbanistinės civilizacijos pakopa, suteikusia stiprų impulsą plėtoti šiuolaikinei pinigų kultūrai, taip pat reikšmingai prisidėjusia prie naujų socialinių darinių (amatininkų gildijų, universitetų bendruomenės) radimosi. Nors apie tuomečius Lietuvos miestus ir juolab miestų sąjungas žinių mažoka, Klaipėdą, Kryžiuočių ordino kariniais tikslais įkurtą Karaliaučiaus–Rygos forposte, galima laikyti pirmuoju Lietuvos tinklinio miesto-pilies pavyzdžiu⁴. Tačiau uostamiesčio urbanistinis programinis kodas remiasi ne tik vartų į rytines Baltijos regiono teritorijas simbolika (šiandien ši reikšmė nunykusi), bet ir sisteminiu Klaipėdos gebėjimu būti įtrauktai (įsitraukusiai) į pasaulinius bei regioninius miestų tinklus. Šią miesto ypatybę patvirtina Klaipėdos (Memelio) ir Manheimo Vokietijoje globos sutartis, pasirašyta po Pirmojo pasaulinio karo⁵.

Antroji tinklų banga ir „seseriškieji miestai“

Antrąją miestų tinklų bangą galima laikyti vakarietiškas miestų administravimo iniciatyvas, kilusias po pokarinio Europos sąstingio. Jas paspartino ir kapitalistinio, ir komunistinio bloko šalyse po Antrojo pasaulinio karo prasidėjusi intensyvi miestų struktūrų modernizacija. Šią modernizaciją skatino ne tik Šaltasis karas. Įvairių Europos ekonominių tarp miestinių paramos ir bendradarbiavimo programų indėlis į socialinius pokarines visuomenės procesus taip pat buvo reikšmingas. Kaip ryškiausius tokių iniciatyvų pavyzdžius reikia paminėti Europos bendruomenių tarybą (1951 m.), Pasaulinę miestų partnerių organizaciją (1957 m.), sovietinę Broliškų miestų asociaciją (1964 m.). Svarbiausias to laiko miestų tinklo uždavinys – keitimasis informacija ir technologijomis, susijusiomis su nišinėmis ekonomikos sritimis, bendradarbiavimas miesto planavimo ir administravimo, kultūrinių projektų srityse. Sovietinių broliškų miestų tinklai vaidino ir ideologinį vaidmenį. Nors terminas „seseriškieji miestai“ šiame kontekste skamba truputį ironiškai, ši anglosakškos kilmės miestų tinklų koncepcija laikytina šiuolaikinės urbanistinės tinklaveikos pirmtake. Ji pradėjo kvartalų sanacijos, miestų regeneracijos, kultūros paveldo inventorizavimo darbus. Etaloniniu „seseriškųjų miestų“ tinklaveikos pavyzdžiu galėtų būti Anglijos Koventris ir Vokietijos Drezdenas. Šie miestai smarkiai nukentėjo nuo aviacijos antskrydžių per Antrąjį pasaulinį karą: didžioji jų dalis buvo sugriauta, sunaikinti pagrindiniai kulto pastatai. Panašus likimas neaplenkė Klaipėdos⁶.

Šiuolaikiniai miestų tinklai

Naujos kartos miestų tinklai – gerokai sudėtingesni. Jie jau nesietini tik su įprastais mainais ekonominių ryšių, miestų administravimo ar inžinerinės infrastruktūros plėtojimo srityje. Urbanistinė tinklaveika laikytina sudėtinga erdvine kompleksine sistema, kurią tyrinėja stipriausi pasaulio universitetai ir kuria remiasi galingiausių pasaulio ekonomikos žaidėjų – tarptautinių korporacijų – interesai. Bandant į šią sistemą žiūrėti kompleksiskai, pirmiausia reikėtų išskirti fizinę tinklo prigimtį. Miestų tinklus jungia keliai, geležinkeliai,

jūrų keliai, oro linijos. Svarbiausiu šio lygmens tinklo elementu laikytini mazgai (autobusų, geležinkelių stotys, jūrų ir oro uostai) ir jungtys (inžinerinės infrastruktūros koridoriai). Jie miestams turi strateginės reikšmės. Antras tinklo lygmuo apima nematerialiąsias jungtis, kurias simboliškai galima skaidyti į politines (savivaldos institucijos, karinės struktūros ir t. t.), ekonomines (prekyba, finansai, rinkos ir t. t.), socialines (migracija, bendruomeniniai ryšiai ir t. t.), kultūrinės (tapatumai, vertybės, istorija ir t. t.). Šio lygmens elementai sudaro šiuolaikinio miesto gyvybingumo pagrindą. Bankas, mokesčių inspekcija, darbo birža, kadastro ir registro centras – standartiniai objektai, atsakingi už nematerialiųjų tinklo išteklių kontrolę. Trečio lygmens tinklai – mišrios prigimties dinamiškos struktūros, kurios remiasi ir fizine baze, ir generuoja virtualius informacinius srautus. Šis tinklas – tai informacinių technologijų pasaulis, įsiterpęs į beveik visas globalaus piliečio gyvenimo sritis. Skaitmeninės duomenų bazės, televizijos ir mobiliojo ryšio antenos, įvairūs kabeliai yra apčiuopiamiausi šio lygmens tinklo elementai. Tačiau tai tik fizinė infrastruktūra, kuriai sukurti, prižiūrėti ir tobulinti reikia galingų žinių ekonomikos centrų – institutų ir universitetų, galinčių parengti kvalifikuotus ir pasaulio rinkoje konkurencingus specialistus. Žvelgiant iš fizinės infrastruktūros atskaitos taško, pagrindinis Klaipėdos miesto trūkumas – oro uostas. Tačiau pati opiausia problema – silpnas intelektualinio potencialo ugdymo sektorius, urbanistinės kultūros stoka.

Pasauliniai miestai ir įvykių kultūra

Ir pasauliniai miestai⁷, ir regionų centrai šiandien yra orientuoti į globalias rinkas. Finansinio kapitalo pobūdis (jo pagrindas jau ne pinigai, bet virtualios finansinės transakcijos) ir šiuolaikinės technologijos (lankščios bankinės operacijos, išplėta fizinė ir virtualioji infrastruktūra, efektyvi logistika) nulėmė, kad trimatė miesto fizinė erdvė užleido vietą daugiamatei įvykių erdvei, kurios pagrindas – efemeriški politinių, ekonominių, socialinių ar kultūrinių realijų susikirtimai. Laisvosios ekonominės zonos, verslo ir prekybos centrai, verslo įmonių klasteriai – tokie yra šiuolaikinio pasaulinio miestų tinklo atributai. Jų galima aptikti ir Klaipėdoje. Tačiau to nepakanka. Nepakanka turėti neužšalantį uostą, erdvas krovos krantines ir pralaidžias geležinkelių magistrales. Dar septintajame XX a. dešimtmetyje Vakarų urbanistai atkreipė dėmesį į naujas, kultūra pagrįstas miestų raidos perspektyvas. Taip prasidėjo muziejų, bibliotekų, kultūros centrų statybos bumas. Vėliau, devintajame praėjusio amžiaus dešimtmetyje, miestai pradėjo stambias investicijas į aplinkos gerinimą, viešųjų erdvių regeneraciją. Pastaruosius du dešimtmečius šį procesą lydėjo šiuolaikinių technologijų centrų kūrimas. Šiame kontekste kultūra veikė ir kaip ekonomikos katalizatorė, pritraukusi į miestą jaunų, talentingų žmonių, ir kaip socialinių įtampų žaibolaidis, užtikrinęs daugmaž visiems miestiečiams vienodą galimybę dalyvauti kultūrinuose renginiuose. Buvo suvokta, kad kultūra daro įtaką visai miesto ekonomikai, lemia psichologines visuomenės būsenas, formuoja miestiečio tapatumą. Įvykiais pagrįsta miesto kultūra po truputį įgauna pagreitį ir Klaipėdoje. Tai liudija tiek tradiciniais spėję tapti miesto renginiai (Jūros šventė, Klaipėdos pilies džiaz festivalis), tiek naujausios miesto architektų (Klaipėdos valstybinio muzikinio teatro konkursas) ir politinio aparato iniciatyvos (Klaipėdos ir Naujojo Orleano giminytė).

Klaipėda naujuose miestų tinkluose

Lietuvoje pradėjus ar, tiksliau, atnaujinus diskusiją Vilniaus–Kauno dvimiesčio tema⁸ buvo susidomėta miestų tinklo teorija (ji išsamiau apžvelgta keliuose kultūrologų darbuose). Jei būtų realizuota, Vilniaus–Kauno dvimiesčio idėja įsiterptų į seniai įgyvendinti norimą transporto koridoriaus Helsinkis–Varšuva projektą. Tokiu atveju Klaipėdai regiono miestų tinkle tektų gerokai menkesnis vaidmuo. Todėl jau dabar, jei ne valstybės, tai bent miesto lygmeniu turėtų būti kuriamos alternatyvių jungčių koncepcijos. Šiaurės miestų tinklas (*Nordic City Network*) – geriausias pavyzdys, kaip trylika regioninės svarbos Danijos, Švedijos ir Norvegijos miestų kuria alternatyvą Skandinavijos sostinėms⁹. Viena iš galimybių Klaipėdai – kurti rytinę jau egzistuojančio Šiaurės miestų tinklo atšaką. Antroji – inicijuoti naujo Baltoskandijos regiono miestų tinklo kūrimą. Šį tinklą galėtų sudaryti regioninės reikšmės rytinių Baltijos jūros šalių ir (galbūt) Kaliningrado srities miestai¹⁰. Be abejo, tam reikėtų valstybių susitarimų, ambicingos tinklo palaikymo grupės ir rimtos mokslinės analizės.

Kita plėtros kryptis galėtų remtis kultūros ištekliais. Istorinei atminčiai puoselėti ir naujam miesto veidui kurti pakaktų prisiminti žymesnes istorines asmenybes ir reikšmingus įvykius, siejančius Klaipėdą

su išoriniu pasauliu. Sakykime, Klaipėdą kaip protestantizmo idėjų lauką galėtų priminti pastoriui Matui Pretorijui (1635–1704) skirti ženklai. Astronomijos pasauliui žinomas Friedrichas Wilhelmas Argelanderis (1799–1875) taip pat galėtų būti prisimintas kaip klaipėdietis. Iki galo neišnaudota marinistikos tema. Čia paminėtinos povandeninių laivų flotilės ir vienas pirmųjų jų inžinierių Julius Kröhlis (1820–1867). Pagarbą vertėtų atiduoti ir miestų planavimui. Klaipėdietis Jamesas Hobrechtas (1825–1902), parengęs 1858 m. Berlyno apylinkių planą, suteikia galimybes kalbėti apie Klaipėdą kaip apie miestą, turintį stiprų urbanistinės kultūros arsenalą. Norint būti geriau matomiems ir girdimiems pasauliniuose miestų tinkluose, šiuo arsenalu būtina pasinaudoti.

1. Reikėtų paminėti sisteminius darbus: Saskia Sassen. *The Global City: New York, London, Tokyo*, 1991; Jon Beaverstock, Richard G. Smith, Peter J. Taylor. *A Roster of World Cities*, 1999; *World City Network – A New Metageography*, 2000.
2. Manuel Castells. *The Rise of the Network Society*, 1996.
3. Jurgis Vanagas, Kristina Grabytė-Bėčienė. *Metropolinių regionų ir centrų formavimosi sąlygos. Vilniaus ir Kauno dvimiesčio atvejis*, 2003; Vytautas Rubavičius. *Globalizuojamas / globalizuojantis miestas – tinklų ir srautų mazgas*, 2005.
4. Šį tinklą sudarė 51 Kryžiuočių ordino pilis. Be Klaipėdos, su Kryžiuočių ordino miestų ir pilių tinklu susijęs Jurbarkas, Raudonė ir Skirsnemunė.
5. Manheime, turėjusiame globoti po karo nuniokotą miestą, šiandien galima rasti Memelio gatvę, kurioje įsikūrusi Memelio užėiga (*Memel Stuben*).
6. Simboliška, kad ir Koventris, ir Drezdenas svarbiausius savo kulto pastatus jau atstatė. Klaipėdai šį rebusą dar teks išspręsti.
7. Pasaulinių miestų indekse aukščiausią poziciją iš trijų Baltijos valstybių miestų užima Ryga (*Gamma+*). Toliau eina Vilnius (*Gamma*) ir Talinas (*Gamma-*). Visą indeksą galima rasti *Wikipedijoje* (žr. *Global City*).
8. Dvimiesčio idėja buvo nagrinėta dar septintojo XX a. dešimtmečio pradžioje kaip alternatyva vėliau pasirinktai „Vieningo Lietuvos TSR apgyvendinimo sistemai“.
9. Šiaurės miestų tinklą šiuo metu sudaro: danų Alborgas, Arhusas, Frederisija, Odensė; norvegų Kristiansandas, Lilestriomas, Stavangeris, Tromsas, Trondheimas; švedų Malmė, Norkopingas, Umea, Upsala.
10. Šį tinklą galėtų sudaryti uostamiesčiai: Kaliningradas, Klaipėda, Liepoja, Piarnu, Ventspilis ir regionų centrai – Daugpilis, Marijampolė, Šiauliai, Tartu.